

Жанна ДОВГАНЬ

БАЗЕЛЬСЬКІ СТАНДАРТИ ОЦІНЮВАННЯ АДЕКВАТНОСТІ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ БАНКІВ

Досліджено оцінювання адекватності капіталу для покриття банківських ризиків. Увагу приділено новітнім підходам Базельської конвенції щодо визначення достатності банківського капіталу.

Одним із напрямів управління діяльністю комерційних банків є оцінювання достатності та відповідності власного капіталу щодо темпів розвитку активів банку і нормативних вимог регулюючих органів.

Термін "достатність капіталу" відображає загальну оцінку надійності банку, ступінь його ризиковості. Трагування капіталу як "буфера" проти збитків зумовлює зворотну залежність між величиною капіталу і підляганням банку ризику. Звідси впливає основний принцип достатності: обсяг власного капіталу має відповідати обсягу активів з урахуванням ступеня ризику.

Надмірна "капіталізація" банку, випуск надмірної кількості акцій порівняно з оптимальною потребою у власному капіталі не є благом. При заниженій частці капіталу виникає значна відповідальність банку перед його вкладниками. Ступінь відповідальності банку обмежується його капіталом, а вкладники та інші кредитори ризикують надзвичайно більшим обсягом коштів, довірених банку. Таким чином, визначення достатньої величини капіталу і підтримка її у встановлених розмірах є одним із основних способів управління капіталом як з боку регулюючих органів, так і самого банку, а постійний аналіз структури та величини капіталу – це необхідна умова сучасного управління банком.

Проблематика оцінювання достатності власного капіталу банку в зарубіжній банківській теорії та практиці посідає одне з головних місць. Важливу роль в узагальненні міжнародного досвіду і розробці нових підходів і принципів щодо оцінювання адекватності власного капіталу банків відіграє Базельський комітет з банківського нагляду.

Ініціативи комітету широко обговорюють зарубіжні, та вітчизняні банківські товариства. Підготовкою проекту нової угоди щодо капіталу "Базель – II" займаються як теоретики, так і практики. Належне місце в розробленні цієї проблеми посідають праці таких вчених Заходу: Г. Гайгера, Г. Майера, Г. Шіренберга, Дж. Зюхтлінга та інших. Даній проблематиці присвячені праці таких відомих російських економістів, як О. Лаврушина, В. Усоскіна, А. Сімановського та інших. Проте в Україні майже відсутні наукові дослідження, щодо оцінювання достатності власного капіталу комерційного банку, зокрема, новітніх вимог Базельського комітету "Базель – II".

Так, актуальність, науково-теоретична і практична цінність зазначеної проблеми зумовили написання наукової статті. Її метою є аналіз методів визначення адеква-

тності власного капіталу, поданих у Базельських вимогах, а також аналіз можливостей використання новітніх вимог Базельської конвенції щодо визначення достатності банківського капіталу у вітчизняній практиці, які є важливим пунктом у системі банківського регулювання і нагляду.

Нормативи достатності капіталу тривалий час встановлювали в законодавчому порядку національні банки різних країн самостійно. При цьому кожна країна вирішувала цю проблему, хоч і були спроби узгодження підходів при визначенні величини відповідних показників. Однак із зростанням обсягів міжнародних операцій проблема достатності капіталу як умова зниження ризику міжбанківських відносин і системних ризиків стала загальною для світового банківського товариства. Перші спроби її вирішення ухвалив Комітет з банківського нагляду за діяльністю міжнародних банків при Міжнародному банку розрахунків, який запропонував загальну методику розрахунку достатності капіталу.

У 1988 році в м. Базелі Комітет з банківського нагляду ухвалив угоду про міжнародну уніфікацію розрахунку капіталу і стандарти капіталу (International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards), яка дала змогу встановити єдність у визначенні структури капіталу, шкалу зважування щодо ризику для балансових активів, систему перерахунку позабалансових статей в умовні балансові еквіваленти з метою подальшого застосування до них системи зважування щодо ризику і стандарт мінімального співвідношення капіталу до активів і позабалансових операцій, зважених щодо ризику [7].

Для уточнення розрахунку достатності капіталу банку з урахуванням ринкових ризиків у липні 1996 р. були прийняті поправки до угоди про вимоги до рівня капіталу. Відповідно до них банки мають коригувати величину власного капіталу з урахуванням не лише кредитних, а й ринкових ризиків.

Ринкові ризики виникають за відкритої позиції банку при коливаннях ринку. Ця вимога поширюється на такі види ризиків:

- ризики, пов'язані з інструментами, які базуються на відсоткових ставках, і пайовими інструментами в портфелі торгових операцій;
- валютний і товарний ризики за всіма операціями банку [7].

Для забезпечення послідовності розрахунку достатності капіталу банку з урахуванням кредитного і ринкового ризиків насамперед розраховується сума ризику за стандартною чи індивідуальною методикою, ухваленою банком (RRR). Отриману суму множимо на коефіцієнт ринкового ризику 12,5 (обернену величину до мінімального капітального коефіцієнта 8%) і додаємо суму активів, зважених з урахуванням кредитного ризику (RAA). Загальний коефіцієнт (KEM) одержимо за такою залежністю [7]:

$$KEM = \frac{\text{власні кошти}}{RAA + 12,5 \times RRR}$$

Упродовж 90-х рр. XX ст. здійснено багато емпіричних досліджень з метою визначення впливу введення мінімальних вимог до капіталу на політику комерційних банків у різних країнах, які приєдналися до Базельської угоди.

Ухвалена 1988 р. Базельська угода щодо оцінювання достатності капіталу сприяла зміцненню капітальної бази банків, однак широке використання банками в останні роки нетрадиційних фінансових схем і поширення нових фінансових інструментів призвело до збільшення фінансових ризиків, що послабило досягнутий на початку 90-х рр. ефект, пов'язаний із підвищенням капітальних коефіцієнтів, а відповідно, і спроможність банків протистояти фінансовим кризам. Ураховуючи цю обставину, Базельський комітет у червні 1999 р. опублікував доповідь про нові підходи щодо проблеми адекватності капіталу і покращення контролю за дотриман-

ням банками пруденційних норм. У доповіді вказані три причини, які найбільше зумовили зміни в методиці розрахунку капіталу, а саме [6]:

- на основі традиційного підходу неможливо точно визначити реальну якість активів і величину ризиків, оскільки використовувані на практиці коефіцієнти ризику дають лише приблизну їх оцінку;
- можливість маніпулювання активами і зміни структури портфеля дають змогу впливати на величину нормативу достатності капіталу, що призводить до розриву між реальною величиною ризиків, за які відповідають себе банки, і розрахунковою оцінкою на основі Базельської методики;
- чинна Базельська угода не стимулює використання банками захисних технологій, які знижують ризик.

При розрахунку капітальних коефіцієнтів недостатньо враховується позитивна роль забезпечення і гарантій за кредитними операціями. При перегляді принципів Базельської угоди певну роль відіграли й інтереси великого банківського капіталу, оскільки великі міжнародні банки намагались здійснити жорстке розмежування між банками найбільш благополучних країн і банками інших держав.

26 червня 2004 р. у Швейцарії прийнято кінцевий варіант "Базель-II" – нових регулятивних вимог Базельського комітету з банківського нагляду щодо капіталу банків [4]. Ці вимоги впроваджуватимуть центральні банки в більшості країн світу, в т. ч. і Національний банк України в 2006–2007 рр.. Однак як власники, так і топ-менеджери банків мусять вже нині вивчити і впроваджувати ці зміни.

У "Базель-II" ("The international Convergence of capital Measurement and Capital Standards: a Revised Framework", of Basel-2 Framework) передбачено нові стандарти визначення мінімальних вимог щодо достатності капіталу банківських установ. Підготували його Базельський комітет із банківського нагляду, центральні банки й органи банківського нагляду країн Групи 10, які розробили "Базель-I" у 1988 р. [8].

Нова схема контролю має значно ширшу основу – три паралельно діючі опори чи операційні компоненти [5, 4]:

- мінімальні нормативи власного капіталу;
- інтенсивний контроль наглядових органів за виконанням цих нормативів;
- дотримання дисципліни ринку.

Таким чином, новий підхід щодо оцінювання достатності капіталу банку "Базель-II", ускладнюючи схему розрахунку нормативу, має за мету забезпечити значну ідентифікацію фінансових ризиків і управління ними. При цьому центр тяжіння переміщається на внутрішні контрольні системи банку, що має послабити залежність найбільш розвинених банків від шкали стандартних оцінок, які не можуть відобразити всієї різноманітності практичних ситуацій у діяльності банків.

Перший компонент нової угоди щодо капіталу передбачає основні напрями Базельської конвенції 1988 р. і наближує мінімальні вимоги щодо капіталу до реального ризику економічних втрат кожного банку.

Для того, щоб банки і наглядові органи могли використовувати підхід, який найбільше відповідає характеру ділової активності кожного банку і системам його внутрішнього контролю, в межах першого компонента "Базель-II" передбачені два методи оцінювання кредитного ризику.

По-перше, в межах стандартизованого підходу до оцінювання кредитного ризику банки, які здійснюють менш складні форми позичкових операцій і кредитного андеррайтингу, а також мають простіші структури внутрішнього контролю, можуть використовувати зовнішні джерела оцінювання кредитного ризику для визначення кредитної якості позичальників з метою підтримки капіталу на рівні, який вимагають наглядові органи.

По-друге, банки, які здійснюють складніші операції та використовують передові системи оцінювання ризиків, можуть за наявності дозволу наглядового органу вибрати одну з двох форм підходу щодо оцінювання кредитного ризику, який базується на використанні методик внутрішнього оцінювання ризиків (internal ratings-based –IRB- approach) [8]. У межах IRB-підходу банки частково використовують власні системи оцінювання кредитного ризику позичальників для визначення необхідної величини капіталу. Вказані системи оцінювання мають базуватись на точних даних, їхню ефективність повинні перевіряти і підтверджувати наглядові органи. Крім цього, вони мають відповідати визначеним операційним вимогам.

Розрахунок потреби в капіталі для покриття операційного ризику може здійснюватися одним із трьох способів [8]:

- базовий індикативний підхід (Basic Indicator Approach), відповідно до якого потреба в капіталі розраховується у відсотках від середнього валового річного доходу за 3 роки;
- стандартизований підхід (Standardized Approach), який базується на розподілі операцій банку на вісім бізнес-ліній і визначенні потреби в капіталі для кожної з них;
- прогресивні підходи (Advanced Measurement Approach), розроблені банками в межах внутрішніх систем вимірювання операційного ризику, що базуються на кількісних і якісних критеріях.

За другим компонентом "Базеля-II" визначено необхідність здійснення ефективного наглядового процесу за внутрішніми системами оцінювання ризиків, за які відповідають банки. Цей процес спрямований на підтвердження того факту, що керівництво банку затверджує рівень ризику і, відповідно, достатню величину капіталу, яку створює банк для їхнього покриття.

Наглядові органи оцінюватимуть напрями діяльності кожного окремого банку та індивідуальний характер ризиків, які він приймає, для того, щоб визначити доцільність підвищення мінімальних вимог до капіталу, встановлених у межах першого компонента "Базеля-I", а також оцінити необхідність використання коригуючих заходів.

Комітет розраховує на те, що наглядові органи, залучаючи банки до співпраці щодо внутрібанківських процесів оцінювання й управління ризиками, сприятимуть створенню стимулів для розвитку надійних структур внутрішнього контролю й удосконалення цих процесів.

Третій компонент сприяє зростанню значимості ринкової дисципліни з метою управління шляхом підвищення ступеня відкритості офіційної звітності. Цей компонент визначає перелік інформації, яка підлягає публічному розкриттю, що дає змогу точно оцінювати адекватність капіталізації банку.

Проаналізуємо на перспективи реалізації новітніх вимог Базельського комітету щодо достатності капіталу "Базеля-II" у вітчизняній банківській практиці.

Так, "Базель-II" спрямований на розвиток системи управління банківськими ризиками і системи нагляду за банками. Це важливий елемент реалізації Основних принципів банківського нагляду. При цьому і документ, і підходи щодо його реалізації орієнтовані на принцип "один розмір не може влаштувати всіх" (one size does not fit all).

Щод термінів реалізації "Базель-II" комітет, а також міжнародні фінансові організації (в т. ч. Світовий банк і Міжнародний валютний фонд) пропонують вирішити це питання з урахуванням пріоритетів і можливостей національних органів банківського нагляду з розвитку нагляду і засобів щодо зміцнення банківської системи, що, на наш погляд, є цілком виправданим.

Для наближення банківської системи України до міжнародних стандартів і підвищення безпеки банківської діяльності Національний банк України продовжує роботу з упровадження головних документів Базельського комітету з банківського нагляду: Основних принципів ефективного банківського нагляду та Міжнародного наближення оцінювання капіталу і стандартів капіталу "Базель-I". Завершення запровадження Основних принципів ефективного банківського нагляду має сприяти посиленню нагляду за банками загалом, а врахування ринкового ризику при розрахунку регулятивного капіталу зумовить максимальну відповідність діяльності банків в Україні положенням "Базеля-I".

Наступним кроком Національного банку України у наближенні банківської системи України до міжнародних стандартів є започаткування роботи з підготовки поетапного запровадження нового документа Базельського комітету з банківського нагляду – Міжнародне наближення оцінювати капіталу і стандартів капіталу: переглянута концептуальна основа "Базель-II". Головна його мета – перетворення порядку оцінювання капіталу на точніший і чутливіший до ризику процес та сприяння кращій практиці управління банківськими ризиками.

З метою забезпечення відповідності порядку та процедур оцінювання капіталу банків України до провідних міжнародних документів, спрямованих на підвищення стабільності банків, і керуючись статтями 7, 55, 56 Закону України "Про Національний банк України" та статтею 66 Закону України "Про банки і банківську діяльність" Правління Національного банку України ухвалило завершити роботу з упровадження вимог "Базель-I", зокрема, щодо "Поправки до угоди про капітал щодо врахування ринкових ризиків" у редакції 1996 р., врахувавши досвід країн Центральної та Східної Європи, що впровадили Поправку до угоди про капітал 1996 р., та внести відповідні зміни до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 28.08.2001 р. [1, 2, 3].

Крім цього, Національний банк України передбачає таку послідовність та терміни запровадження операційних компонентів "Базеля-II" [10]:

- опора III "Ринкова дисципліна" (до 2007 р.);
- опора II "Процес наглядової перевірки" (до 2008 р.);
- опора I "Мінімальні вимоги до капіталу: кредитний ризик – стандартизований підхід" (до 2010 р.);
- опора I "Мінімальні вимоги до капіталу: кредитний ризик – підхід, що базується на внутрішніх рейтингах" (до 2020 р.);
- опора I "Мінімальні вимоги до капіталу: операційний ризик – базовий індикативний підхід" (до 2010 р.);
- опора I "Мінімальні вимоги до капіталу: операційний ризик – стандартизований підхід" (до 2015 р.).

Таким чином, ураховуючи можливості, передбачені "Базель-II", і відповідно до стану розвитку фінансових ринків, на наш погляд найреальнішим є такий варіант реалізації "Базель-II".

До 2008–2010 рр. у межах компонента 1 (Pillar1) впроваджується ПСП щодо кредитного ризику і базовий індикативний підхід щодо операційного ризику (Basic Indicator Approach, потреба в капіталі розраховується у відсотках від середнього валового річного доходу за 3 роки), а також компонент 2 (Pillar2) і 3 (Pillar3). У подальшій визначеній перспективі можливе використання банками внутрішніх рейтингів (IRB approach). Найменші перспективи є поки що у "повного" стандартизованого підходу (СП).

Слід зазначити, що вітчизняна банківська система має недостатній капітал через високі витрати, ризики і низьку якість капіталу. Із введенням стандартів "Ба-

зель–II" ця проблема загостриться – відбудеться скорочення власного капіталу, що зменшить спектр активних операцій банків. Тому вітчизняним банкам потрібно:

- здійснити протягом 1,5–2 років ревізію наявного власного капіталу і вжити заходів щодо його нарощування;
- впровадити скорочення витрат банку, підвищити прибуток і переконати акціонерів його капіталізувати;
- створити внутрішні кредитні бюро, розробити паспорт позичальників, оскільки "Базель–II" потребує наявності п'ятирічного терміну кредитних історій;
- здійснювати "стрес-аналіз" діяльності, прорахувати вплив усіх можливих комбінацій факторів ризику, виявити їхню взаємозалежність і розробити програму з компенсації можливих втрат капіталу і платоспроможності банку;
- здійснювати диверсифікацію і страхування ризиків, зокрема інсайдерських;
- оптимізувати організаційну структуру банку і чітко вибудувати в ній систему функціональної діяльності;
- змінити підходи і критерії оцінювання менеджменту "з традиційно-інтуїтивних" на професійні;
- створити життєздатну систему управління банківськими ризиками на основі проведеної ревізії;
- гарантувати об'єктивний облік і професійний незалежний внутрішній аудит;
- створити надійну систему управління банком загалом.

Окрім цього, повноцінна реалізація підходів, передбачених у "Базелем–II", неможлива без змін у чинному вітчизняному законодавстві. Ці зміни мають законодавчо закріпити право органу нагляду на реалізацію методу змістовного (професійного) рішення (компонент 2) й істотно розширити перелік опублікованої банками інформації про капітал, ризики і системи управління ризиками (компонент 3).

Таким чином, Національний банк України має у найближчій перспективі визначити організаційні межі зазначеної роботи і розпочати її виконання у тісному взаємозв'язку із зацікавленими сторонами, насамперед із банківським співтовариством.

Література

1. Закон України "Про банки і банківську діяльність" // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2001. – № 1. – С. 3–47.
2. Закон України "Про Національний банк України" від 20. 05. 1999, № 679. XIV // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 1999. – № 7. – С. 3–23.
3. Інструкція "Про порядок регулювання діяльності банків в Україні". – Постанова Правління НБУ. – 28. 08. 2001 р. – № 368, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 26. 09. 2001 р., – № 841/6032.
4. Кудрявцева М. Г. Базель–II: новые правила игры // Банковское дело. – 2004. – № 12. – С. 12–18.
5. Усоскин В. Базельские стандарты адекватности банковского капитала: эволюция подходов // Деньги и кредит. – 2000. – № 3. – С. 39–52.
6. Симановский А. Достаточность банковского капитала: новые подходы и перспективы их реализации // Деньги и кредит. – 2000. – № 6. – С. 20–28.
7. KWG-Novelle und neuer Grundsatz I. Kommentierung. Originaltextste. – Frankfurt-am-Main, 1999. – 421 s.
8. Basel II: Drei Säulen für die Bankenaufsicht. Berücksichtigung aller Bankrisiken. – Intensiver, fortlaufender Dialog/www.wiwi.uni-frankfurt.de/finance/wahrenburg.
9. www.aub.com.ua.
10. www.nbu.gov.ua.